

ПЕДАГОГІКА

УДК [78:37.01]:316.347(477.84)“1880/1939–045)

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА (1880–1939 роки)

Оксана БОЙЧУК

*Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний
інститут імені Тараса Шевченка,
вул. Лицейна, 1, Кременець, Україна, 47003,
тел.: (0354) 62-27-16; e-mail: kgpi@ukrpost.ua*

На основі комплексного аналізу архівних документів та матеріалів преси панорамно висвітлено розвиток музичної освіти на Тернопільщині. З'ясовано, що однією із детермінант професіоналізації мистецтва у краї був полікультурний склад населення. Проаналізовано роль музичних навчальних закладів, що утворилися і функціонували при товариствах. Наголошено їхній вагомий внесок у поширення й популяризацію національного мистецтва серед широких верств населення.

Ключові слова: музична освіта, товариства, Тернопільщина, полікультурне середовище, професіоналізм, інтелігенція, гімназії, польсько-українські відносини.

Орієнтація українського суспільства на гуманітарні цінності обумовлює посилений інтерес мистецтвознавців-дослідників до культурної спадщини минулого, а також особливостей становлення та досвіду діяльності освітніх установ. Це дає можливість осмислити вже зроблене і запозичити найцінніше для вдосконалення вітчизняної освітньої системи. Вкрай важливим у цьому аспекті є історико-педагогічний аналіз теорії та практики освіти крізь призму їх розвитку на регіональному рівні, а також вивчення процесів, що відбувалися в соціокультурному контексті та значною мірою вплинули на духовно-культурний розвиток національної освіти.

В історію українського мистецтва Тернопільщина увійшла як важлива культурно-мистецька складова Галичини, де зародження аматорського, а згодом і професійного музикування було тісно пов'язано із появою перших навчальних мистецьких закладів у краї. Діяльність деяких музичних освітніх установ частково висвітлено у поодиноких працях І. Гринчук, М. Издепської-Новицької, Г. Олексин, П. Медведика; у дисертаційних дослідженнях І. Бевської, О. Стебельської та ін. Однак, у своїх розвідках науковці оминули увагою низку архівних матеріалів, що дають можливість послідовно науково проаналізувати становлення професійної музичної освіти на Тернопільщині.

Межа ХІХ–ХХ століть була періодом духовного й культурного злету регіону. Рух до професіоналізму в таких провінційних містах, як Бережани, Теребовля,

Тернопіль та інші, відбувався на тлі масового поширення аматорства та активізації музично-просвітницької роботи. Відтак, музикування любителів дало почин до появи професійного мистецтва та, водночас, стало підґрунтям для розвитку музичної освіти. Однією з перших музичних студій на Тернопільщині була диригентська школа у с. Денисові (нині – Козівський р-н, Тернопільської обл.) яку заснував о. Й. Вітошинський. Її діяльність послужила формуванню регіональних музичних традицій у краї.

Вагомим чинником розвитку музичного життя був поліетнічний склад населення. Із слів І. Кордуби дізнаємося, що “Тернопіль розвивався як багатонаціональне місто. Він був і центром єврейського Просвітництва, польського революційно-визвольного руху і українського національно-культурного відродження” [10, с. 82]. Важливими документами, що відображають етнічний склад населення є переписи, які проводилися у 1921 та 1931 роках. З них дізнаємося, що у Тернопільському воєводстві проживало поляків 44,9 %, русинів – 49,9 %, євреїв – 4,8 %, німців – 0,17 % представників інших національностей – 0,23 % [13].

Під час проведення перепису 1931 року підставою для встановлення етнічної належності була мова, близька людині з огляду на національність та релігійне віросповідання. Відповідно до цього перепису, у краї проживало поляків – 49,3 %, українців – 25,1 %, євреїв – 4,5 %, німців – 0,17 % та представників інших національностей – 20,93 % [12]. Кількісний показник наявності окремих етносів та водночас взаємозв’язки між ними визначалися тривалий час суспільно-політичним статусом території. Як бачимо, зменшення частки українського етносу компенсувалося збільшенням кількості представників державницьких націй – німецької, польської, а також єврейської, що безумовно мало вплив на сферу культури та освіти.

Особливо багатогранними були польсько-українські відносини. Як слушно зауважив учасник польського культурного товариства Тернополя Володимир Ткач, коливання у цих стосунках “сягали від повного порозуміння та взаємодопомоги до взаємонесприйняття та взаємопоборювання” [11].

Згідно з відомостями, що наводить краєзнавець Любомир Бойцун, у 1850-х роках музичним осередком польської інтелігенції був дім Антона Ліпінського, де учасниками музичних салонів були скрипалі Никодим Бернацький, Кароль Ліпінський, Владислав Рурський, гітарист Станіслав Щепанський та ін. Активна діяльність польської еліти міста послужила прикладом для української громади, що вже 1881 року в залі Нового Замку публічно святкувала Шевченківські роковини.

Аналогічна ситуація відбувалася і в середовищі музичної освіти. Перші музичні заклади у Тернополі були засновані при польських товариствах, де мали можливість навчатися усі бажаючі. Зокрема, у музичній школі, що діяла при польському товаристві “Приятелі музики” (“Przyjaciele Muzyki”) першу освіту здобули Соломія Крушельницька (опера співачка світової слави) та Денис Січинський (український композитор і хоровий диригент, перший професор музики у Галичині) [2, с. 55]. Під керівництвом В. Вшелячинського 4 березня 1887 року відбулися ювілейні святкування з нагоди 10-річчя діяльності школи. Крім вищезгаданого товариства, діяли й інші установи, зокрема “Польське товариство музичне імені Станіслава Монюшка” (“Polskie Towarzystwo Muzyczne imienia Stanisława Moniuszki”), польський драматично-музичний осередок (“Kółko dramatyczno-muzyczne”),

філія товариства “Зв’язок театрів і хорів народних” (“Związek Teatrów i Chórów Ludowych”) та інших, при яких функціонували дитячі музичні студії.

Слідом за польськими товариствами мистецькі навчальні заклади засновували і при українських організаціях. Зокрема, у 1913–1914-х роках при “Тернопільському Бояні” була відкрита перша в Тернополі українська музична школа з класами фортепіано, скрипки і солоспіву. Голова товариства В. Хирівський з метою покращення матеріального становища музичної школи звернувся до австрійського уряду за щорічною державною дотацією, в якій йому, на жаль, було відмовлено [4, арк. 1].

У першій половині ХХ століття на Тернопільщині діяла розгалужена мережа гімназій: у Бережанах, Тернополі, Чорткові, Збаражі, Тереховлі тощо. Серед гімназійної молоді особливо поширеними були музичні осередки, керівниками яких найчастіше ставали аматори, позаяк бракувало фахових музикантів. Одним із таких закладів була Бережанська гімназія, де діяло два хори – український та польський. Диригент – Матей Куровський, за фахом викладач математики, любив спів і музику та підтримував здібних учнів, які мали мистецький хист. Ще одним аспектом діяльності гімназійних хорів було збереження пісенної традиції календарно-обрядових свят, яка реалізовувалася через концертні програми з колядок, щедрівок, гаївок, купальських пісень та інших, що побутували на території Тернопільщини. Крім того, з особливими урочистостями відзначали знаменні дати на честь відомих діячів польської культури А. Міцкевича, Ю. Словацького, Ф. Шопена та ін.

У 1906 році відбулося урочисте святкування 100-річчя Бережанської гімназії, у якому взяв участь об’єднаний гімназійний хор під керівництвом о. В. Лозинського [1, с. 91]. Беручи активну участь у роботі мистецьких самодіяльних гуртків, гімназисти мали змогу реалізувати свої творчі здібності. Загалом, проведення літературно-музичних вечорів стало однією з ефективних форм організації дозвілля учнів.

Важливою тенденцією у музично-естетичному вихованні було залучення до викладання музики в гімназіях відомих професійних музикантів, що сприяло росту виконавської майстерності гімназистів та поглибленню змісту навчального процесу. У 1903–1912 роках учителем співу та музики в Тернопільській українській гімназії був Іван Левицький, який з 1904 року вів практичний курс-факультатив учнів-скрипалів (10–12 осіб). Ансамбль виступав з концертами у Тернополі, Тереховлі та Козові [4, арк. 6].

Концертну діяльність гімназійних хорів висвітлювали у регіональних виданнях. Наприклад, із допису газети “Діло” дізнаємося про Шевченківські святкування, що відбулися у Тернополі протягом квітня–травня 1929 року, “на хоровій продукції яких зложилися мішані, жіночі та мужескі хори” [6, арк. 8]. У виконанні мішаного хору Тернопільської гімназії прозвучала “Гамалія” М. Лисенка та епізод з опери “Утоплена” – “Туман хвилями лягає”. Особливо вдало, на думку дописувача, були виконані “Золоті зорі” О. Нижанківського та “Закувала та сива зозуля” П. Ніщинського. Як зазначалося далі, основними характеристиками цього хору є “добрий вишкіл, зіспівання, виразна дикція, а передовсім дисципліна” [6, арк. 8].

Не менш активними були музичні осередки польської гімназії Тернополя. Основним джерелом інформації про їх діяльність були звіти за 1911–1938 роки. Вже з 1910 року традиційними у гімназії стають мистецькі вечори, які організовували

по суботах та у свята [14]. У навчальному закладі з 1909 року діяв духовий оркестр у складі 30 осіб під керівництвом професора Гелперна. Про створення одразу двох хорів: мішаного під керівництвом Л. Точицького та чоловічого – О. Рубанкової дізнаємося зі звіту гімназії за 1929–1930 навчальний рік. Репетиції хору відбувалися тричі на тиждень, у репертуарі – народні та релігійні пісні [15].

Позитивна динаміка у розвитку музичної освіти сприяла появі все більшого інтересу до музичних занять, причому переважало бажання професійно займатися музикою. Цей факт послужив стимулом до відкриття у Тернополі філії Львівського вищого музичного інституту ім. М. Лисенка. Першими викладачами музичної філії були В. Безкоровайний, Ю. Крих, І. Любчак, С. Трояк-Дзядзів, Ю. Салтирник, С. Стахевич, І. Сулима-Мисюк, І. Маркевич, С. Тишецька, В. Хирівський [4, арк. 11]. При закладі працював симфонічний оркестр (45 осіб) під керуванням Ю. Криха та хор (60 осіб) – диригент В. Березовський – випускник Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові. Згодом, на основі Тернопільської філії музичного інституту була створена дитяча музична школа, що працює у місті до сьогоднішнього дня.

Міжвоєнний період 1920–1930-х років був складним та суперечливим для розвитку українського мистецтва, адже польська влада з початку 1920-х років спрямувала свої зусилля на знищення будь-яких ознак національної суверенності галичан, ліквідацію культурних та громадських інституцій, перетворення окупованих земель у частину Польської держави. Офіційною мовою Східної Галичини проголошено польську, діяльність українських інституцій була обмежена, а робота українських видавництв заборонена, внаслідок чого українська культура опинилася в скрутних умовах. Загалом, професійний рівень музичних осередків був невисоким, однак українські громади підтримували їх та ідентифікували як частину своєї національної культури.

Динамічнішим був розвиток музичної освіти на південно-волинських землях (Кременеччина, Лановеччина, Шумщина), що у грудні 1939 року ввійшли до складу Тернопільської області. У Кременці протягом липня 1928 року з ініціативи професора Варшавської консерваторії Б. Рутковського, куратора Кременецького ліцею Ю. Понятовського та директора Вищого вчительського курсу у Варшаві С. Добровольського діяли канікулярні курси для вчителів музики. Підвищення кваліфікації відбувалася за напрямками: спів, керівництво хором, гра на скрипці або фортепіано.

У 1928–1929 навчальному році при Кременецькому ліцеї була створена установа “Муzyczne Ognisko Wakacyjne” (“Музичний канікулярний осередок”), програму і статут якого затвердило Міністерство освіти у Варшаві. На курсах отримували знання викладачі державних, приватних середніх шкіл, учительських семінарій, а практика проходила під керівництвом викладачів Катовицької, Познаньської, Варшавської консерваторій за місцем працевлаштування.

З 1 липня по 3 серпня 1935 року у м. Кременець під керівництвом І. Гіпського відбулися курси диригентів народних хорів. Слухачі студіювали теорію та історію музики, сольфеджіо та проходили практику роботи з хором. У 1935 році успішно закінчили курси й отримали посвідчення диригента хору 30 осіб. Упродовж 1936 року керівником диригентських курсів був Б. Сидорович [5, арк. 1; 7].

Вагомий внесок у формування музичного світогляду громади зробила розвинена мережа церковно-парафіяльних шкіл, де діти шкільного віку отримували початкову

музичну підготовку. Серед обов'язкових умінь учнів було володіння навичками співу, знання нотної грамоти, а також читання псалтиря та часослова.

У 1930-х роках розпочали свою роботу курси псаломщиків при Кременецькому Богоявленському монастирі. Протягом 1934–1935 навчального року на першому курсі навчалися 20 учнів. Серед переліку навчальних предметів особливу увагу приділяли церковному співу, на освоєння якого у перший рік навчання відводили дев'ять годин на тиждень, у другий рік – п'ять.

У кінці кожного навчального року курсанти склали іспит “Церковний спів та Богогласник”. У журналі “Церква і нарід”, що виходив у Кременці протягом 1935–1938 років, неодноразово знаходимо оголошення про набір у школу псаломщиків при Богоявленському монастирі [7].

Отже, полікультурне середовище сприяло взаємопроникненню культурно-мистецьких традицій: обміну духовними та матеріальними цінностями, запозиченню досвіду тощо. Музична освіта Тернопільщини пройшла тривалий шлях розвитку, що був обумовлений і одночасно взаємопов'язаний із традиціями салонного та домашнього музикування, досвідом аматорства та процесом професіоналізації мистецької діяльності.

Основними осередками музичної освіти у регіоні упродовж другої половини ХІХ століття були навчальні заклади при польських товариствах, де музичні предмети викладали на високому рівні, оскільки його забезпечували музиканти-професіонали. З діяльністю Тернопільської філії Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка пов'язуємо початок професіоналізації музичної освіти. У першій половині ХХ століття у Тернопільському краї функціонувала розгалужена мережа українських та польських гімназій, де було чимало мистецьких осередків. Міжкультурна взаємодія у сфері музичної освіти служила збагаченню національних культурно-освітніх традицій і, водночас, достойному входженню нашої держави у світовий культурний простір.

Список використаної літератури

1. Бережанська земля : історико-мемуарний збірник НТШ / ред. В. Лев, В. Стецюк. – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1970. – 877 с.

2. Бойчук О. Постаць Владислава Вшелячинського у культурно-мистецькому житті м. Тернополя II половини ХІХ століття / Бойчук Оксана Миколаївна // Zbiór raportów naukowych “Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka, problematyka – (30.07–31.07.2014). – Sopot, 2014. – S. 55–57

3. Бойцун Л. Тернопіль у плині літ... / Любомира Бойцун. – Тернопіль : Джура, 2003. – 1026 с.

4. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 33. – Оп. 1. – спр. 554.

5. ДАТО. – Ф. 131. – Оп. 1. – спр. 251.

6. ДАТО. – Ф. 275. – Оп. 1. – спр. 25.

7. ДАТО. – Ф. 470. – Оп. 1. – спр. 1.

8. Легкун О. Діяльність канікулярного осередку (Muzyczne ognisko wakacyjne) Кременецького ліцею (1920–1939) [Електронний ресурс] / Оксана Легкун. – Режим доступу : http://esteticamente.ru/portal//Soc_Gum/MuzS/2009_04/index_2009_04.htm

9. Назар Л. Й. Розвиток української музичної освіти та виховання в Галичині першої половини ХХ століття / Лілія Йосифівна Назар // *Musica Galiciana*. – Rzeszów, WWSP, 2000. – Т. V. – С. 231–247.

10. Тернопіль : історія міста / Олександр Петровський, Олег Гаврилюк, Володимир Окаринський, Ігор Крочак ; фотогр.: Едуард Кислинський, Ігор Крочак. – Тернопіль : Астон, 2010. – 216 с.

11. Ткач В. Культурно-освітня діяльність поляків Тернопільщини наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. / Володимир Ткач // *Мандрівець*. – 2007. – № 2. – С. 47–51.

12. *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII. 1921 R. Województwo Tarnopolskie*. – Warszawa, 1938. – 300 s.

13. *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Województwo Tarnopolskie*. – Warszawa, 1921. – 278 s.

14. *Sprawozdanie dyrektora C. K. Gimnazjum II. Z jęz. Wykł. Polskim w Tarnopolu za rok szkolny 1911/12*. – Tarnopol, 1912. – 76 s.

15. *Sprawozdanie dyrekcji II Państwowego Gimnazjum w Tarnopolu za rok szkolny 1929/30*. – Tarnopol, 1930. – 45 s.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2014

Прийнята до друку 21.10.2014

DEVELOPMENT MUSICAL EDUCATION IN THE TERNOPIL REGION AT THE MULTICULTURAL ENVIRONMENT (1880–1939 YEARS)

Oksana BOICHUK

Taras Shevchenko Humanitarian Pedagogical Institute of Kremenets

1, Litseyna str., Kremenets, Ukraine, 47003

tel.: (0354) 62 27 16, e-mail: kgpi@ukrpost.ua

Based on a comprehensive analysis of archival documents and materials by the press panoramic coverage of music education in the Ternopil region. It was found that one of the determinants of professionalization of art in the province was multicultural composition of the population. Analyzed role of music schools formed and operated in societies. Emphasized their significant contribution to the dissemination and popularization of national art to the general public.

Key words: music education, partnerships, Ternopil, multicultural environment, intellectuals, music profession, gymnasium, Polish-Ukrainian relations.